

УДК 331.005.95/.96

DOI: 10.31732/2663-2209-2024-74-62-70

МІГРАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Дмитро Радкевич¹

¹Аспірант, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, email: RadkevychDO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0023-7310>

MIGRATION PROBLEMS OF HUMAN CAPITAL

Dmytro Radkevych¹

¹Postgraduate student, KROK University, Kyiv, Ukraine, email: RadkevychDO@krok.edu.ua ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-0023-7310>

Анотація. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що глобальні зміни у сферах інформації та інновацій вплинули на структурні елементи та механізми відтворення людського капіталу, що вимагає формування нового підходу до розвитку. Метою дослідження є вивчення впливу міграційних процесів на формування людського капіталу. Методологією дослідження є аналіз та порівняння теоретичного категоріального апарату визначення поняття «людський капітал» та проведення аналізу статистичних показників руху міграційності людського капіталу в світі. У сучасних економічних дослідженнях людський капітал розглядається як ключова категорія, що визначає рух суспільства вперед, а його ефективність оцінюється за здатністю до генерації нових знань. Цей концепт має подвійну природу: він розглядається як об'єкт інвестування з відповідними результатами віддачі, а також як ресурс, який об'єднує фізіологічні, психологічні та соціальні аспекти. Це визначає ключові особливості людського капіталу, що вимагає раціонального формування та управління цим ресурсом. Високкокваліфікована праця стає стратегічним напрямом розвитку національної економіки і забезпечує вищий рівень соціально-економічного розвитку. У даній статті розглядається вплив міграційних процесів на розвиток людського капіталу в Україні з урахуванням загальносвітових тенденцій. Доведено, що для подальшого покращення державної міграційної політики необхідно підвищити інституційну спроможність у державному, приватному та громадському секторах для успішної інтеграції у глобальні процеси; встановити суспільний діалог на наднаціональному, національному та субнаціональному рівнях; створити умови для ефективної координації зусиль усіх зацікавлених сторін у сфері міграції; вдосконалити систему стратегічного управління на всіх рівнях (глобальний, транснаціональний, національний, регіональний та локальний), зокрема, сформувати систему стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіонів та визначити стратегічні цілі і перспективні напрями взаємодії України з міжнародними організаціями.

Ключові слова: людський капітал, техноглобалізм, структурні елементи, рівні інвестування у людський капітал, здібності людини, негативні тенденції у відтворенні людського капіталу, трансформаційний індекс, глобальний індекс інновацій.

Формул: 0, рис.: 3, табл.: 1, бібл.: 27

Abstract: The relevance of the research topic lies in the fact that global changes in the spheres of information and innovation have affected the structural elements and mechanisms of reproduction of human capital, which requires the formation of a new approach to development. The purpose of the study is to study the influence of migration processes on the formation of human capital. In this aspect, it is necessary to consider the main conceptual principles of the theory of human capital, which were developed by famous researchers and their modern interpretation. The methodology of the research is the analysis and comparison of the theoretical categorical apparatus for defining the concept of "human capital" and the analysis of statistical indicators of the migration of human capital in the world. Obtained scientific results and prospects for further research. In modern economic studies, human capital is considered as a key category that determines the forward movement of society, and its effectiveness is evaluated by the ability to generate new knowledge. This concept has a dual nature: it is considered as an investment object with corresponding return results, and also as a resource that combines physiological, psychological and social aspects. This determines the key features of human capital, which requires rational formation and management of this resource. Highly qualified labor becomes a strategic direction of the development of the national economy and ensures a higher level of socio-economic development. This article examines the influence of migration processes on the development of human capital in Ukraine, taking into account global trends. It has been proven that in order to further improve the state migration policy, it is necessary to increase the institutional capacity in the public, private and public sectors for successful integration into global processes; establish public dialogue at the supranational, national and subnational levels; create conditions for effective coordination of efforts of all interested parties in the field of migration; to improve the system of strategic management at all levels (global, transnational, national, regional and local), in particular, to form a system of strategic goals for

socio-economic development of regions and to determine strategic goals and prospective directions of Ukraine's interaction with international organizations.

Keywords: *human capital, technoglobalism, structural elements, levels of investment in human capital, human abilities, negative trends in the reproduction of human capital, Transformation Index, global innovation index.*

Formulas: 0, **fig.:** 3, **tabl.:** 1, **bibl.:** 27

Постановка проблеми. Проблема ефективного використання людського капіталу стає дедалі більш актуальною для України. Незважаючи на те, що згідно з даними з 2023 року, Індекс людського капіталу країни в Звіті про людський капітал підвищився на 5 позицій у порівнянні з 2021 роком (переміщення з 31-ї позиції серед 124 країн на 26-ту серед 130 країн), проте Індекс людського розвитку, пов'язаний з ним, показав втрату Україною 29 пунктів і зсув її з 55 на 84 позицію. Дослідження проблематики людського капіталу як складного явища продовжує залишатися актуальним, оскільки на сьогоднішній день цей аспект становить 64% світового населення, а в розвинених країнах цей показник може сягати до 80% національного багатства. Україна також стикається з негативними тенденціями в реалізації людського капіталу, які пов'язані з проблемами у формуванні, мотивації та перекваліфікації. Швидкість і результати структурних реформ в українській економіці безпосередньо залежать від ефективності використання людської праці та інвестицій у такі сфери, як освіта, наука та охорона здоров'я, де активно формується людський капітал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класичні економісти створили теоретичну базу для вивчення людського капіталу (як цитується у Корогодова О. О., Лугвищик Л. М., 2011). Методологічне розглядання категорії «людський капітал», структурування, періодизація та систематизація економічних концепцій класичної політичної економії та інституціональної теорії, а також розвиток їх теоретичних основ (як цитується у Корогодова О. О., Бабанина О. С., 2024). Дослідження процесів формування людського капіталу мають свої коріння у працях вчених, які проводили соціально-економічний аналіз цієї категорії (як цитується у Згуровського М. З., 2016). В їх

роботах виявлено різноманітність підходів до визначення змісту цього поняття, оцінки його впливу, соціальних параметрів, ефективності використання та його внеску в економічний розвиток. Проте, незважаючи на їх важливість, деякі теоретико-методологічні проблеми залишаються не вирішеними, зокрема деструктивні тенденції у формуванні вітчизняного людського капіталу. Також не вирішеним залишається питання щодо розвитку концепцій економічних теорій та їх застосування до сфери державного управління і формування людського капіталу залишаються недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті.

Метою дослідження є вивчення впливу міграційних процесів на формування людського капіталу. В такому аспекті необхідно розглянути основні концептуальні принципи теорії людського капіталу, які були розвинуті відомими дослідниками та їх сучасне тлумачення. З цією метою постають наступні завдання: аналізувати різні підходи до тлумачення сутності цієї концепції; визначити її структурні складові; виокремити сучасні проблематичні аспекти та негативні аспекти її стану. Методологією дослідження є аналіз та порівняння теоретичного категоріального апарату визначення поняття «людський капітал» та проведення аналізу статистичних показників руху міграційності людського капіталу в світі. Отримані наукові результати та перспективи подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві, значення людського капіталу як джерела багатства набуває все більшої ваги (як цитується у Єрешко Ю. О., 2016). Він визначає конкурентоспроможність економічних систем та слугує ключовим стимулом для їхнього розвитку. Ефективне

створення та використання людських ресурсів стає критичним фактором економічної потужності країни і її загального добробуту. Людський капітал можна розглядати як накопичений результат інвестицій у здоров'я, знання, навички, здібності, мотивацію та інші продуктивні характеристики, що систематично використовуються в різних галузях економічної діяльності. Це сприяє підвищенню продуктивності праці та зростанню доходів його власників (як цитується у Згуровського М. З., 2016).

Людський капітал в широкому розумінні є важливим фактором у розвитку економіки, суспільства і сім'ї. Він включає освічену частину робочих ресурсів, знання, інструменти інтелектуальної та управлінської роботи, а також умови життя і праці (як цитується у Лапшина І. А., 2013). Людський капітал є необхідним для забезпечення конкурентоспроможності економіки країни на світових ринках у глобальному середовищі, а також є важливою для роботи законодавчих і виконавчих органів влади (як цитується у Чернявська О.І., 2020). За словами багатьох дослідників, основні компоненти людського капіталу включають різноманітні продуктивні здібності, знання, стан здоров'я, доступ до інформації, професійну мобільність, потреби та мотивацію (як цитується у Корогодова О. О., Лугвіщик Л. М., 2011).

Головною тенденцією економічного розвитку світу наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть є процес глобалізації (як цитується у Шемчук І. Р., 2018).

Сьогодні питання суспільних трансформацій є досить різноаспектними та складними, оскільки вони охоплюють широкий спектр проблем, а їх наслідки відчутні в політичній, економічній, соціальній та інших сферах життєдіяльності людини (як цитується у Шевчук О. А., 2018).

Для аналізу структурних трансформацій людського капіталу в сучасних умовах розвитку людської цивілізації можна використовувати індекс Бертельсмана (ВТІ – The Bertelsmann

Transformation Index). Цей індекс дозволяє оцінити якість демократії, ринкової економіки та політичного управління у 129 країнах, що розвиваються, а також країнах з перехідною економікою (як цитується у Марушак Н. П.), (дані з сайту Дослідження Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України).

Індекс трансформації Bertelsmann Stiftung складається з двох головних компонентів: Статусного індексу та Індексу управління. Перший дозволяє оцінити процеси трансформації у суспільстві за двома ключовими аспектами (політичні та економічні трансформації) та ранжувати країни за рівнем розвиненості демократії та ринкової економіки. Такий вибір компонентів базується на ідеї, що розвиток передбачає економічний прогрес, зменшення бідності та гарантує населенню свободу вибору та дій. За допомогою другого компоненту оцінюються аспекти політичного управління (здатність до прийняття рішень, ефективне використання ресурсів, досягнення консенсусу, міжнародна співпраця) (дані з сайту Мінцифри; Інформація про Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України з сайту Юоконтрол).

Згідно з оцінкою трансформації, проведеною за допомогою індексу Бертельсмана для країн Східної Європи, варто зазначити, що більшість з цих країн відзначається високим рівнем індексу стану (табл. 1). Також в ці групи входять країни Балтії, Чехія та Польща (дані з сайту Центр Разумкова. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти.)

Словенія виявляє економічний прогрес на рівні високорозвинених країн. Проте трансформаційні процеси у постсоціалістичних країнах залишаються незавершеними, не до кінця відповідаючи політичним, економічним і соціальним стандартам високорозвинених країн-членів ЄС і країн, що приєдналися до ЄС до 2004 року, і демонструють більші значення індикаторів структурних трансформацій. Згідно індексу стану, Хорватія, Румунія, Болгарія та Угорщина виокремлені як

аутсайдери (як цитується у Федірко О.А., Федірко Н.В., 2022).

Таблиця 1. Трансформаційний індекс країн Східної Європи та України

Країна	Статусний індекс (стану)	Субіндекс демократії (політичної трансформації)	Субіндекс статусу ринкової економіки (економічної трансформації)	Індекс управління (трансформації менеджменту)
Чехія	9,53 (суттєво підвищений)	9,39 (демократія в консолідації)	9,64 (розвинений)	7,03 (дуже добре)
Естонія	9,52 (суттєво підвищений)	9,75 (демократія в консолідації)	9,29 (розвинений)	7,44 (дуже добре)
Литва	9,45 (суттєво підвищений)	9,04 (демократія в консолідації)	9,292(розвинений)	7,18 (дуже добре)
Словенія	9,18 (суттєво підвищений)	9,25 (демократія в консолідації)	9,11 (розвинений)	6,78 (добре)
Латвія	8,68 (суттєво підвищений)	8,75 (демократія в консолідації)	8,61 (розвинений)	7 (добре)
Словаччина	8,59 (суттєво підвищений)	8,6 (демократія в консолідації)	8,57 (розвинений)	6,7 (добре)
Польща	8,58 (суттєво підвищений)	8,55 (демократія в консолідації)	8,61 (розвинений)	6,25 (добре)
Хорватія	8,07 (суттєво підвищений)	8,35 (демократія в консолідації)	7,79 (розвинений)	6,07 (добре)
Румунія	8,06 (суттєво підвищений)	8,15 (демократія в консолідації)	7,96 (розвинений)	5,89 (добре)
Болгарія	7,8 (суттєво підвищений)	8,1 (демократія в консолідації)	7,9 (розвинений)	5,59 (добре)
Угорщина	7,43 (підвищений)	7,15 (дефектні демократії)	7,71 (функціональні вади)	4,44 (помірний)

Джерело: побудовано автором на основі [14, 27, 28, 29]

Угорщина відзначається низькими показниками політичної та економічної трансформації, а також рівнем управління, що відносить її до країн з «дефективною демократією». Крім того, Угорщина, разом з Румунією, Хорватією та Болгарією, має нижчі значення субіндексу "Статус ринкової економіки". На відміну від цього, Україна демонструє менші значення трансформаційного індексу та його компонентів. Хоча в порівнянні з

європейськими постсоціалістичними країнами вона відстає за індексом політичної трансформації, проте часом розрив зменшується за економічними показниками (як цитується у Чужиков В. І., Федірко О. А., 2021).

Протягом 2018-2023 років значно зросли трансформаційні індекси Словенії, Чехії і Хорватії, що переважно було наслідком прискорення економічної та управлінської трансформації (рис. 1).

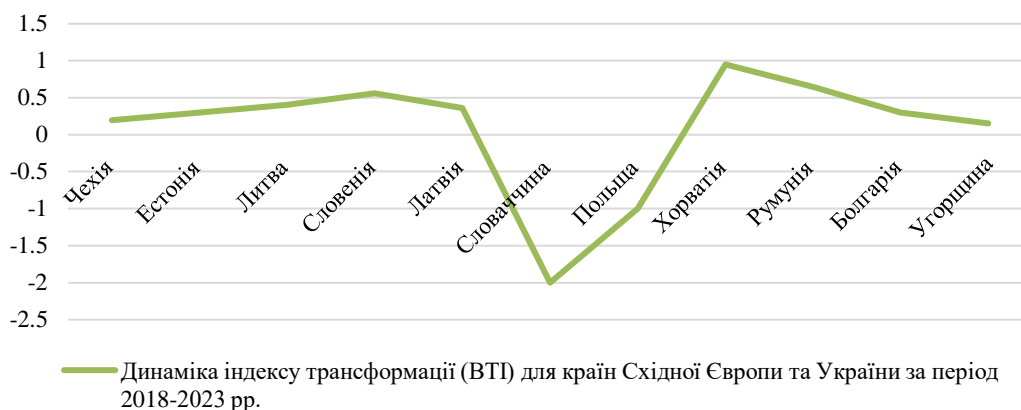

Рис. 1. Динаміка індексу трансформації (ВТІ) для країн Східної Європи та України за період 2018-2023 рр.

Джерело: Transformation Index of the Bertelsmann Stiftung, 2016; UNDP. Digital Strategy. 2019

На рисунку 2 наведено структурний розподіл досліджуваних 100 країн за

значення Глобального інноваційного індексу.

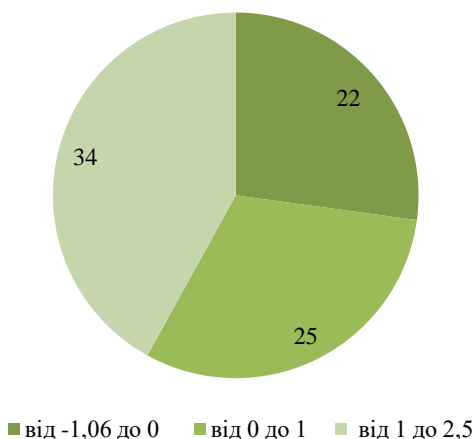

Рис. 2. Розподіл країн світу за значенням Глобального інноваційного індексу

Джерело: OECD, 2020. *Global Innovation Index 2022*; UNDP. *Digital Strategy. 2019*; *Global Innovation Index 2023 Innovation in the face, 2023*

Автори традиційних досліджень національних інноваційних систем зауважують про «динамічну коеволюцію знань, інновацій, організацій та установок». Цей аспект з системного погляду часто визначається як найвразливіший, оскільки він необхідний для економічного зростання і розвитку, а також для можливого політичного впливу.

Інновації вважаються ключовим каталізатором економічного росту та прогресу (як цитується у Хаустова В. Є., Решетняк О. І., 2019). Головна мета Глобального індексу інновацій полягає в наданні глибоких даних про інновації та сприянні економікам у визначенні їхнього інноваційного потенціалу та розробці належної інноваційної стратегії (як цитується у Юхименко П. І., 2011).

Оскільки інновації є важливим аспектом соціально-економічного розвитку країни, включення Глобального індексу інновацій у перелік показників, які використовуються для кластерного аналізу в даному дослідженні, є доцільним. Це також обґрунтовано кількома причинами: Глобальний індекс інновацій визнаний як

інструмент для вимірювання інновацій Генеральною Асамблеєю ООН, як це було зазначено в її резолюції про науку, технології та інновації для досягнення Цілей сталого розвитку на 74-й сесії в 2019 році; Методологія розрахунку Глобального індексу інновацій дозволяє країнам оцінювати свій інноваційний потенціал. Економіки витрачають ресурси на аналіз результатів свого Глобального індексу інновацій у міжвідомчих робочих групах і використовують цю інформацію для розробки відповідних політичних стратегій у сфері інновацій та інтелектуальної власності [30] (рис. 3).

Відтак, згідно з рис. 3 Доповіддю про Глобальний Індекс Інновацій 2016, щодо глобального використання інтелектуальної власності, останні дані показують зростання отримання патентів на 4,5% у 2014 році та на +5,5% в 2023 р. Хоча це позитивний тренд, зростання виявилось меншим, ніж у попередні чотири роки [26]. Збільшення витрат на інновації в країнах, що розвиваються, є характерним явищем лише для обмеженої кількості країн цієї групи, особливо для Китаю.

Рис. 3. Глобальний Індекс Інновацій

Джерело: OECD, 2020. *Global Innovation Index 2022*; UNDP. *Digital Strategy. 2019*; *Global Innovation Index 2023 Innovation in the face, 2023*

Інвестування в людський капітал приносить переваги як інвестору особисто, так і стороннім особам. Наприклад, для працівника це може означати збільшення доходів, більше задоволення від професійної діяльності, поліпшення умов праці, підвищення самооцінки та покращення якості життя. Для роботодавця це означає підвищення продуктивності, зменшення втрат часу на робочі процеси та

підвищення ефективності виробництва, що в кінцевому підсумку сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Для держави це може означати підвищення благополуччя громадян, зростання загального доходу та підвищення економічної активності населення.

Структура вкладень в людський капітал схематично подана у вигляді рисунку 4. видів інвестицій.

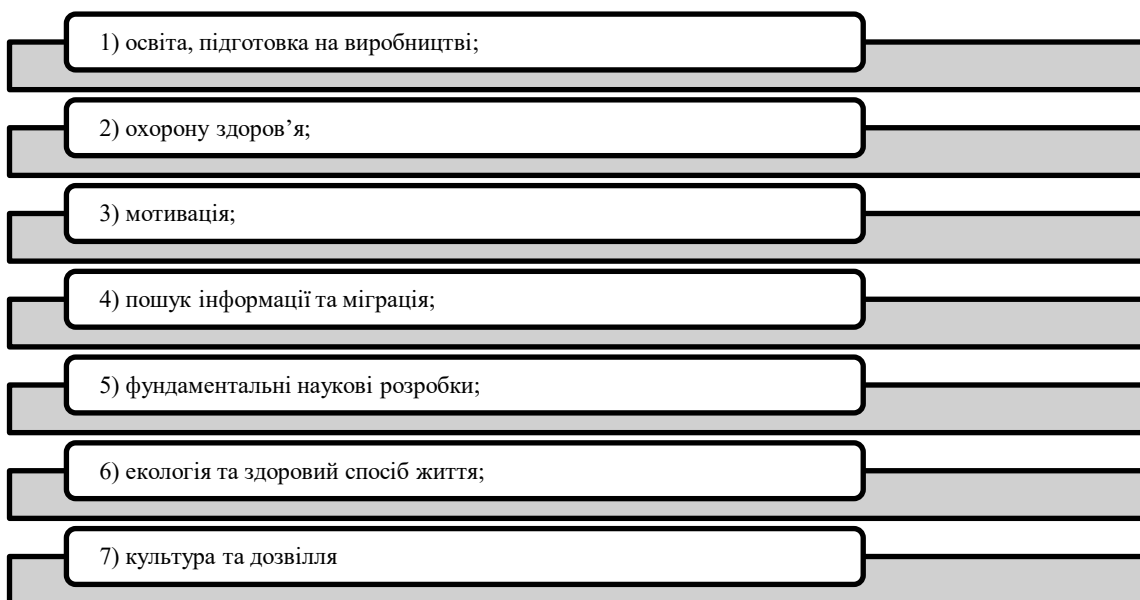

Рис. 4. Глобальний Індекс Інновацій (як цитується у Варналій З. С., 2023)

Освіта та навчання на робочому місці сприяють розширенню знань особи, що збільшує обсяг і якість її людського капіталу. Інвестиції в освіту можна розділити на формальні і неформальні.

Формальні інвестиції включають отримання середньої, спеціальної, вищої освіти, професійну підготовку на робочому місці, курси, магістерську, аспірантську та докторантську освіту.

Неформальні інвестиції включають самоосвіту, такі як читання розвивальної літератури та вдосконалення у різних видів мистецтва. Підвищення рівня освіти підвищує ефективність праці, яка може виявитися в збільшенні продуктивності праці або в набутті знань, що роблять працівника здатним виконувати роботу, результати якої мають велику цінність. Серед всіх видів інвестицій, поряд з освітою, найважливішими є інвестиції в здоров'я. Охорона здоров'я сприяє продовженню життя та часу функціонування людського капіталу. Дослідження показують, що здоров'я людини залежить на 8-10% від охорони здоров'я, на 20% від екологічних умов, на 20% від генетичних факторів і на 50% від способу життя, таких як раціональний режим дня, використання методів для підтримки працездатності, здорове харчування, відмова від шкідливих звичок і зайвої ваги, фізичні вправи, загартовування.

Фактори, що спричиняють деградацію людського капіталу та безпосередньо впливають на стан здоров'я населення в Україні, включають погіршення здоров'я, саморуйнівну поведінку (таку як алкоголізм, куріння, наркоманія), скорочення споживання медичних послуг через зростання кількості платних послуг та зниження якості безкоштовної медичної допомоги, а також погіршення соціальних умов життя. Вкладення в людський капітал також включають витрати на фундаментальні наукові дослідження, які відіграють ключову роль у розробці нових технологій та способів споживання. У сучасному інформаційному суспільстві наука стає генератором «людського капіталу», а процес відтворення людського капіталу значно впливає на культуру, яка зберігає досвід поколінь, знання, вміння та навички. Інвестиції у людський капітал можуть надаватися різними джерелами, такими як держава (через уряд), недержавні суспільні фонди та організації, міжнародні фонди та організації, регіони, освітні заклади, підприємства, сім'ї та окремі громадяни.

У сучасних умовах держава застосовує як стимулюючі, так і примусові заходи для підвищення людського капіталу нації, такі як обов'язкова освіта та медичні профілактичні заходи, наприклад, щеплення.

Заходи для сприяння інвестицій в людський капітал мають важливе значення. Уряд використовує два ефективних методи для стимулювання приватних інвестицій у людський капітал, і це відбувається через економічні механізми ринку. По-перше, через систему оподаткування та надання субсидій держава впливає на доходи тих, хто здійснює такі інвестиції. По-друге, уряд може регулювати ціни на інвестиції в людський капітал, контролюючи вартість ресурсів, використовуваних для цього. Особливо велику роль держава відіграє у двох ключових сферах формування людського капіталу - у сфері освіти та охорони здоров'я (як цитується у Хаустова В. Є., Решетняк О. І., 2019).

Україна має великий потенціал для відновлення людського капіталу після війни, оскільки враховується її багатий історичний досвід, трудові можливості та ресурси. Однак успішна реалізація цієї мети залежить від ефективної державної політики, спрямованої на впровадження стратегічних заходів, які враховують потреби сучасної інфраструктури, економіки та соціальної сфери. Важливими компонентами такої політики є розвиток інфраструктури, залучення інвестицій, стимулювання розвитку ринку праці та привабливості кваліфікованої робочої сили, модернізація науково-освітньої сфери й забезпечення доступу до якісної освіти для всіх громадян, розвиток професійної підготовки та перекваліфікації, розширення соціального захисту та підвищення мобільності населення. Також важливо надати підтримку ВПО та створити умови для повернення українців з-за кордону. Для реалізації цих заходів буде необхідне ефективне управління людськими ресурсами, розвиток цифрових технологій та створення сприятливого інноваційного середовища.

Висновки. Отже, у ринкових умовах людський капітал стає головним фактором для зростання економіки країни, проведення радикальних структурних змін та забезпечення стійкого високого рівня конкурентоспроможності. Він формується завдяки інвестиціям і накопичується людиною для підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва. Інвестиції в людський капітал є вигідними як для окремої особи, так і для суспільства, оскільки вони сприяють підвищенню продуктивності праці, ефективності виробництва та поступовому економічному зростанню країни. Тому ці аспекти вимагають подальших наукових досліджень у майбутньому та пошуку найбільш актуальних рішень.

Реалізація державної політики щодо відновлення людського капіталу в Україні після війни є невід'ємною необхідністю, завданням, спрямованим на забезпечення сталого соціально-економічного прогресу

країни та його майбутнього розвитку. Не менш важливою є увага до розвитку регіональних галузей, що сприятиме зменшенню регіональних нерівностей і забезпечить рівномірний прогрес по всій країні.

Україна має потенціал стати сильною та процвітаючою державою, проте для досягнення цієї мети необхідно чітко визначити стратегічні пріоритети та сконцентрувати увагу на їхньому втіленні. Важливо, щоб держава взаємодіяла з міжнародними партнерами, залучала їхню фінансову та технічну підтримку. Відновлення людського капіталу потребує всебічного підходу та співпраці різних державних, наукових та освітніх установ, організацій громадянського суспільства та бізнесу. Цей процес є ключовим для стабілізації країни, підвищення рівня життя населення та забезпечення її стійкого розвитку в післявоєнний період.

Література:

1. Варналій, З. С. (2013). Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення: теорія і методологія : монографія. Київ: Знання України.
2. Єрешко, Ю. О. (2016). Економічна сутність інтелектуального капіталу як фактора інноваційного розвитку економіки. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», (13), 8-15.
3. Згуровський, М. З., та ін. (2016). Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах . Київ: Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку, Вид-во «Політехніка».
4. Корогодова, О. О., & Бабанина, О. С. (2024). Людський капітал: проблеми і шляхи відновлення. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», (11), 47-53.
5. Корогодова, О. О., & Лугвіщик, Л. М. (2011). Чинники зовнішньої та внутрішньої міграції кваліфікованого персоналу. У Актуальні проблеми економіки. Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.) (с. 344). Київ: НІСД.
6. Лапшина, І. А. (2013). Соціально-економічні наслідки трудової міграції в контексті розвитку. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України, (3), 91-100.
7. Шевчук, О. А. (2018). Інвестиції в людський капітал – передумова економічного розвитку. Економічний Вісник НТУУ «КПІ». Україна і світовий розвиток, (45), 65-76.
8. Шемчук, І. Р. (2018). Інвестиції в людський капітал - передумова економічного розвитку. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», (5), 9-14.
9. Чернявська, О. І. (2020). Сучасні тенденції розвитку світового ринку інноваційних продуктів. Збірник наукових праць «Вчені записки». Економіка та менеджмент, (12), 233-239. У Мінцифри підбили підсумки 2023 року. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/33857/2023-12-28-u-mintsyfyry-pi> (дата звернення 09.05.2024);
10. Федірко, О. А. (2015). Державне регулювання оплати праці: світовий досвід та практика України. Вісник КНЕУ «ВІПОЛ». Україна: аспекти праці: науково-економічний та суспільно-політичний журнал, (5), 22-30.
11. Хаустова, В. Є., & Решетняк, О. І. (2019). Аналіз законодавства з державної підтримки розвитку науки та науково-технічної діяльності в Україні. Платформа наукового журналу: Бізнесінформ. Серія: Економіка, Освіта і наука, (6), 21-31.
12. Юхименко, П. І. (2011). Історія економіки та економічної думки: монографія. Київ: Знання.
13. Офіційний сайт Державної служби статистики в Україні. (2024). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 05.05.2024).

14. Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2023. (2024). URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2023.pdf> (дата звернення 05.05.2024).
15. Марущак, Н. П. (2024). Людський капітал як фактор розвитку економіки України. URL: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/14_marushak (дата звернення 05.05.2024).
16. Дослідження Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України. (2024). URL: <https://ndc-irg.org/researches/> (дата звернення 09.05.2024).
17. Дія, Мрія і WINWIN: Мінцифра представила бачення і результати цифрової трансформації України в Давосі. (2024). URL: <https://thedigital.gov.ua/news/diya-mriya-i-winwin-mintsifra-predstavil> (дата звернення 09.05.2024).
18. Glick, M., Ruetschlin, C., & Bush, D. (2021). Big Tech's Buying Spree and the Failed Ideology of Competition Law. *Hastings Law Journal*, 72 (2). URL: https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol72/iss2/1 (дата звернення 09.05.2024).
19. OECD. (2020). A roadmap toward a common framework for measuring the digital economy . URL: <https://www.oecd.org/sti/roadmap-toward-a-common-framework-for-measuring-the-digital-economy.pdf> (дата звернення 09.05.2024).
20. Bertelsmann Stiftung. (2018). Transformation Index of the Bertelsmann Stiftung 2016 (pp. 4-5). BTI: Website. URL: https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Zusaetzliche_Downloads/Codebook_BTI_2018.pdf (дата звернення 09.05.2024).
21. UNDP. (2019). Digital Strategy . URL: <https://digitalstrategy.undp.org/documents/UNDP-digital-strategy-2019.pdf> (дата звернення 09.05.2024).
22. Global Innovation Index 2023. (2023). Innovation in the face of uncertainty . URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2023/ (дата звернення 09.05.2024).